

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

IQTIBOS UCHUN

Shamshetova Aysuliw Muratbay qizi,
Utepburgenov Adilbay Reymbaevich.
Himoyalangan joylardagi ekin
zararkunandalari va entomofagini
kuzatish // «O'zbekiston olimi
ayollarining mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissi» mavzusidagi
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
materiallari (Nukus, 2026-yil 9–10-
oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 1429–
1432. – DOI: <https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910298>

«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

UDK: 63.632.911.3

HIMOYALANGAN JOYLARDAGI EKIN ZARARKUNANDALARI VA ENTOMOFAGINI KUZATISH

Shamshetova Aysuliw Muratbay qizi

*Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti doktoranti
aysuliwdavid@gmail.com*

Utepburgenov Adilbay Reymbaevich

*Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
O'simliklarni himoya qilish va karantin kafedrasi dotsenti, q.x.f.n.
Adilbayutepburgenov88@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada Qoraqalpog'iston sharoitida himoyalangan joylarda yetishtiriladigan bodring, pomidor va bulg'or qalampiri ekinlarida rivojlanib, zarar keltiradigan zararkunandalarning tur tarkibi, ularning rivojlanish biologiyasi, keltiradigan zarari hamda zararkunandalarda yirtqichlik qiladigan entomofaglar haqida ma'lumotlar berilgan. Aniqlangan zararkunanda turidan: akatsiya shirasi, issiqxona oqqanoti, trips, poliz biti, pomidor kuyasi, g'ovak hosil qiluvchi pashsha aniqlanib, shu bilan birga entomofaglar hisobi olingan ma'lumotlar kiritildi.

Kalit so'zlar: bioekologiya, zararkunanda, yirtqich, so'ruvchi, entomofag, tuxum, qurt, g'umbak, imago, nimfa.

Abstract: The article provides information on the species composition of pests that develop and cause damage to cucumber, tomato and sweet pepper crops grown in protected ground under the conditions of Karakalpakstan, their developmental biology, the damage they cause, as well as the entomophages that prey on these pests. Among the identified pest species are the acacia aphid, greenhouse whitefly, thrips, melon aphid, tomato leafminer and leaf-mining fly; data on entomophage counts are also included.

Keywords: bioecology, pest, predator, sucking, entomophage, egg, larva, pupa, imago, nymph.

Kirish (adabiyotlar sharhi)

Respublikamiz sharoitida himoyalangan joylarda sabzavot ekinlaridan pomidor va bodring ekinlari aholining oziq-ovqatlik mahsulotlari qishki va bahorgi mavsumda sevimli ozuqa hisoblanib, issiqxonalarda yetishtiriladi. Lekin so'ruvchi va kemiruvchi zararkunandalar sababli hosilning bir qismi nobud bo'ladi. Chunki himoyalangan joylarda pomidor va bodring ekinlari hosildorligiga kemiruvchi zararkunandalardan g'ovaklovchi pashshasining qurtlari, so'ruvchi zararkunandalardan poliz shirasi, oqqanot, trips va o'rgimchakkana kabi zararkunandalar ko'p yillardan buyon zarar yetkazmoqda.

Ma'lumotlariga ko'ra sabzavot ekinlarining o'sish va rivojlanishi uchun issiqxonalarda yaratiladigan qulay sharoitlar ayni vaqtda bir qator qishloq xo'jalik ekinlari zararkunandalarning ko'payishi uchun ham qulay sharoit yaratadi. Poliz va akatsiya bitlari, o'rgimchakkana, issiqxona oqqanoti, pomidor kuyasi, tamaki tripsi, bo'rtma nematoda va hokazolar issiqxonalardagi sabzavot ekinlarining asosiy zararkunandalaridir. Bu

zararkunandalar issiqxona xo'jaligiga juda katta zarar yetkazadi. Shuning uchun ularga qarshi o'z vaqtida kurashish sabzavot ekinlari hosildorligini oshirishning muhim omilidir [3].

Issiqxonadagi fitofag kanalar, o'rgimchakkana, zangkanasi, bitlar (poliz, shaftoli, sitrus va boshqa bitlar), issiqxona va sitrus oqqanoti. Issiqxona oqqanoti tropik tur bo'lib, asosan himoyalangan maydonda erta bahordan kech kuzgacha rivojlanadi. O'zbekiston sharoitida ochiq maydonda ham tarqalib ituzumdoshlar va qovoqdoshlar oilasi vakillarini kuchli zararlaydi. Berkitilgan va pana joylarda qishlovdan chiqadi [4].

Shuningdek, issiqxonalarda g'ovak hosil qiluvchi pashsha qurtlari baklajon, bolgar murchi, bodring va ayniqsa pomidor o'simligining barg hujayralarini zararlaydi. O'simlik zararlanib qo'ymasdan, ularda zamburug'li va bakterial kasalliklar tarqalib, o'simlikda kasallikni keltirib chiqaradi [1].

Oltinko'z – (*Chrysopa carnea* Steph) issiqxonadagi shira, o'rgimchakkana va tripslar bilan oziqlanadi. Xonqizi yirtqichi agrobiotsenozlarda beda va poliz shiralarini 50-60% gacha kamaytirib turadi [2].

Zararkunandalarning o'simlikdagi sonini aniqlash F.M.Uspenskiyning (1973) ekinlarda zararkunanda sonini hisobga olish metodikasi asosida olib borildi [5].

Materiallar va uslublar. Ilmiy tadqiqot ishlari Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti qoshidagi №1 va 2- issiqxonasida olib borildi (1-rasm).

1-rasm. Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti qoshidagi №1 va 2- issiqxonasi

G'ovak hosil qiluvchi pashsha (*Liriomyza sativae*) o'simlikning barg va mevalarini zararlalab hosildorlikka sezilarli darajada zarar yetkazadi, kuchli zararlangan maydonlardagi ekinlar butunlay qurib qolish holatlari kuzatildi.

Yuqorida keltirilgan zararkunandalarning o'simliklardagi sonining ko'payib ketishi, yetkazadigan zararining yildan yilga ortib borishining asosiy sabablaridan biri Respublikamiz agroiklim sharoiti zararkunandaning normal rivojlanishi uchun qulay bo'lib, ularning agrobiotsenozlarga to'liq tarqalishi ta'minlangan. Shu

sababdan zararkunandalarga qarshi ilmiy asoslangan, ya'ni har bir turning tarqalish imkoniyatlari, rivojlanish bioekologiyasi to'la o'rganilmasdan va ilmiy tadqiqot ishlari natijalariga asoslanmasdan qarshi kurashni ishlatish kutilgan natija bermasligi ma'lum. O'simlikning o'sish davrida zararkunandalar bilan birga tabiiy ravishda ko'payadigan entomofaglarni ham tahlil qildik.

Olib borilgan nazorat ishlari davomida Qoraqalpog'iston sharoitida himoyalangan joylarda uchraydigan zararkunandalardan tamaki tripsi, issiqxona oqqanoti, poliz shirasi, pomidor kuyasi va g'ovak hosil qiluvchi pashsha turlari aniqlanib, ularning bioekologik rivojlanish xususiyatlari o'rganildi. Shu bilan birga issiqxonalarda entomofaglardan oltinko'z va xonqizi yirtqichlari hisobga olindi. Olingan tajriba natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Issiqxonalarda asosiy zararkunandalarning tur tarkibi, 2025-2026-yil

Zararkunandalar va entomofaglar nomlari		Tarqalgan ekin turlari		
Nomi	Lotincha nomi	Pomidor	Bodring	Bulg'or qalampiri
Zararkunandalar				
Issiqxona oqqanoti	(Trialeurodes vaporariorum West.)	+	+++	-
Trips	(Thysanoptera: Thripidae)	-	++	+
Poliz biti	(Aphis gossypii Glov.)	++	+++	+
Pomidor kuyasi -	Tuta absoluta Meyr.	+++	-	-
G'ovak hosil qiluvchi pashsha	(Liriomyza sativae)	+++	+++	-
Entomofaglar				
Xonqizi	Coccinella septempunctata L.	++	+++	+
Oltinko'z	Chrysopa carnea Steph.	++	+++	+
Serfid pashsha	Syrphidae	+	+++	+

Eslatma: (-) mavjud emas; (+) oz sonida; (++) o'rtacha sonida; (+++) ko'p sonida

Jadvalda pomidorning asosiy zararkunandalari pomidor kuyasi va g'ovak hosil qiluvchi pashsha ekanligi ko'rsatilgan. Kamroq darajada, issiqxona oqqanoti va poliz biti zarar yetkazish darajasi ko'rsatilgan. Trips qayd etilmagan. Bulg'or qalampirida trips va poliz biti kamroq darajada zarar yetkazishi aniqlangan. Bodringning asosiy zararkunandalari issiqxona oqqanoti, g'ovak hosil qiluvchi pashsha va poliz biti ekanligi ko'rsatilgan. Kamroq darajada, trips ekanligi ko'rsatilgan. Pomidor kuyasi qayd etilmagan. Monitoring davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, pomidor kuyasi, poliz biti va g'ovak hosil qiluvchi pashsha issiqxonalarda hozirda keng tarqalgan.

Entomofaglardan pomidorda o'rtacha darajada bor ekanligi ko'rsatilgan. Bodringda bo'lsa ko'p sonda bo'lishi ko'rsatilgan. Bulg'or qalampirinda bo'lsa oz sonda bo'lishi ko'rsatilgan. Monitoring davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bodring ekinida zararkunandalar sonining ortishi bu entomofaglarning ham soni ko'p bo'lishini ko'rsatadi.

Xulosa

1. Monitoring davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, issiqxonalarda pomidor va bodring o'simliklarida zararkunandalardan pomidor kuyasi, poliz biti va g'ovak hosil qiluvchi pashsha ustunlik qiladi.

2. Entomofaglardan oltingo'z va xonqizi qo'ng'izlari shiralarning sonini kamaytirishda katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kimsanbayev XX., Zuyev B.I., Boltayev B.S. va boshq. Защита паслёновых овощных культур и картофеля от вредителей и болезней (пособия для фермеров).- Tashkent: Uzbekistan. 2013.-C.7-10.

2. Mamatov K.Sh. Pomidor kuyasining zarari va kurash usullari.// Agro kimyo himoya va o'simliklar karantini.-2020.-№2.-B.6-8.

3. Nazarov F., Maxmudov A. Dehqonchilik.-Agro olam uz.-6-fevral, 2023.

4. To'ychiyev I.U., Qambarova M. Issiqxona ekinlari zararli organizmlari biologiyasi. - O'quv-uslubiy majmua.-Andijon.-2021.

5. Uspenskiy F.M. Определение численности вредителей хлопчатника. // Методика полевых и вегетационных опытов с хлопчатником.-Tashkent: UzNIXI, 1973.- S.162-174.